

Att brinna för lokalt utvecklingsarbete

– om eldsjäalars engagemang för landsbygden

Anette Forsberg

Fokus för detta kapitel riktas mot en viktig förutsättning för lokalt utvecklingsarbete, nämligen *eldsjälsarbetet*, som i sig består av många olika delar. Här betonas särskilt det utåtriktade arbetet. Kapitlet inleds med ett avsnitt som syftar till att sätta både det lokala utvecklingsarbetet och eldsjälens i ett sammanhang. Texten fortsätter med en beskrivning och analys av empiri från ett fältarbete.¹ Framställningen bör betraktas som ett avstamp eller en ingång till fortsatt analysarbete. Med utgångspunkt från mina fältarbetserfarenheter vill jag undersöka hur det är att vara eldsjäl – att brinna – i lokalt utvecklingsarbete.

I det empiriska avsnittet riktas uppmärksamheten främst mot det utåtriktade eldsjälsarbetet som till stor del handlar om relationsskapande och synliggörande. Av beskrivningen framgår att *relationsskapandet* fungerar som en viktig förutsättning för och samtidigt ett synliggörande av det lokala utvecklingsarbetet på landsbygden. Att finnas med i nätverk och partnerskap samt att ha goda kontakter med myndigheter och organisationer, utgör viktiga förutsättningar för att få fortsatt stöd (finansiellt och/eller mentalt) i bygdeutvecklingsarbetet. Det syftar också till att skapa större legitimitet för bygdeutvecklingsarbetet. Parallellt med att fungera möjliggörande för lokalsamhällets utveckling är det utåtriktade eldsjälsarbetet ett sätt för de enskilda personerna (läs eldsjälarna) att synliggöra landsbygdens frågor och problematik samt att själva bli synliggjorda genom den identitet de skaffar sig som kunniga och duktiga bygdeutvecklare/eldsjälar.

Efter den empiriska framställningen följer några sammanfattande reflektioner utifrån vad som presenterats. Men först en introduktion till det kunskapsområde som kommit att benämnas ”lokalt utvecklingsarbete”.

Lokalt utvecklingsarbete – en landsbygdsstrategi för överlevnad

Begreppet lokalt utvecklingsarbete har under 1990-talet kommit att sammankopplas med bygderörelsens framväxt. I den senaste regionalpolitiska utred-

---

¹ Det lokala engagemanget på den svenska landsbygden undersöks närmare i mitt avhandlingsarbete i etnologi där jag genom fältarbete och nära beskrivningar som metod, undersöker och analyserar utvecklingsarbetet som ett led i landsbygdens överlevnadskamp. Frågeställningar som jag arbetar med är: Vad innehåller det lokala utvecklingsarbetet? Hur går det till? Hur kan det förstås? Är det gammalt eller nytt? Vad kommer till uttryck? Vad händer i processerna? Frågeställningarna undersöks med utgångspunkt från en lokal plats som jag följt på nära håll under ca tre års tid.

ningen uppmärksammas och definieras detta arbete² på följande sätt (Bull 2000, s 21):

Lokalt utvecklingsarbete handlar om att på ideell basis skapa en positiv livsmiljö och realistiska möjligheter för kvarboende. Ett rörelsefenomen som under de senaste decennierna blivit vanligare förekommande på lands- och glesbygd men som även uppträder i kvartersgrupper i storstädernas bostadsområden. Lokala utvecklingsgrupper driver en mängd olika frågor. Några grupper är klart enfrågeorienterade och andra arbetar utifrån ett medvetet och ganska brett formulerat utvecklingskoncept. Valet av inriktning innebär också variation i arbetsmetoder. En majoritet av landsbygdsgrupper arbetar med att bevara och utveckla nödvändig basservice såsom skola, omsorg, post, butik, belysning och vägar. Andra sysslar med sysselsättningskapande åtgärder och stöd till småföretagarnätverk medan flertalet är engagerade i bygdekultur, idrottsanläggningar, teater och allmänna trivsselfrågor.

Av citatet ovan framgår att det lokala utvecklingsarbetet, eller bygdeutvecklingsarbetet som det också kallas, kan vara många saker och att det kan se olika ut. Men det finns också några gemensamma drag. Utmärkande är att utvecklingsarbetet bygger på människors ideella engagemang och arbetsinsatser. Det organiseras i relativt formaliserade lokala grupper som på olika sätt agerar för ”bygdens bästa” (Herlitz 1998).³ Både sociala och ekonomiska behov i lokalsamhället kommer till uttryck genom utvecklingsarbetets verksamheter. Att skapa känslor av gemenskap och stolthet, att ha roligt tillsammans och samtidigt skapa en tro på framtiden uppges av grupperna själva vara kärnan i utvecklingsarbetet. Medan majoriteten av grupperna betonar de sociala aspekterna av bygdeutvecklingsarbetet finns det även grupper som framhåller jobbskapande, i betydelsen att bevara eller skapa arbetstillfällen, som ett viktigt inslag. Generellt är dock skapandet av jobb inget primärt mål för bygderörelsens grupper (jfr Forsberg 2001).⁴

Forskningen har hittills undersökt, förklarat och beskrivit utvecklingsarbetet främst i termer av platsideologi samt människors strävan efter demokrati- och

---

² Bygderörelsen i Sverige tog fart vid 1980-talets slut genom den nationella landsbygds-kampanjen ”Hela Sverige ska leva”. Vid kampanjens slut 1989 bildades ”Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva” som sedan dess arbetat vidare med att på olika sätt stödja landsbygdsutvecklingsarbete. I juli 2003 var 4 168 grupper registrerade hos Folkrörelserådet, enligt uppgift från BygdeNetbanken. En grundläggande kartläggning av bygderörelsen har gjorts av Herlitz (1998) på uppdrag av Folkrörelserådet. För en problematisering av kategorisering och statistik över lokala grupper se exempelvis Forsbergs (2001) studie. För mer information om bygderörelsen se: www.bygde.net.

³ En övervägande majoritet av grupperna är organiserade som ideella föreningar.

⁴ I Herlitzs omfattande studie av bygderörelsen hamnade aktiviteten att ”skapa jobb” på sextonde plats, medan trivsel- och kulturaktiviteter toppade aktivitetslistan över gruppernas verksamheter (Herlitz 1998). En uppföljande studie bekräftar det lokala utvecklingsarbetets i huvudsak sociala och kulturella betydelser för landsbygden (Forsberg 2001).

medinflytande över närsamhället (Berglund 1998, Herlitz 1998 m fl). Mot bakgrund av tidigare forskning och Westholms (2003) aktuella utredning om Glesbygdsverket, där han lyfter fram Sveriges långvariga brist på en utvecklingsinriktad landsbygds politik, tror jag att det är riktigt att utifrån ett landsbygds perspektiv se det lokala utvecklingsarbetet som ett svar på denna brist. Resultat från en enkätstudie som jag tidigare genomfört bekräftar ett sådant antagande (Forsberg 2001). Studien undersökte jobbskapande bland lokala utvecklings grupper i Sverige men den ställde också andra frågor om utvecklingsarbetet.

Lokala grupper på landsbygden gav i nämnda studie uttryck för en ”utvecklingsarbetets paradox”. Grupperna uttryckte känslor av stolthet och glädje över vad de skapade tillsammans, men också känslor av ilska över de svårigheter de upplevde i arbetet för utveckling på landsbygden. Svaren vittnade om upplevelser av att vara förfördelad som landsbygdsbo, att inte tas på allvar eller inte ha samma värde som den som bor i en stad eller en centralort. Parallellt med denna uttalade irritation beskrev grupperna engagerat och känslösamt hur viktigt utvecklingsarbetet var, vad det resulterade i och vad det betydde för bygden. Känslor av hopplöshet interagerade med engagemang och vilja att göra något för den egna bygden.

Denna utvecklingsarbetets paradox beskrevs bland annat av den kvinna som jag kom att uppfatta som en tongivande eldsjäl i den bygd som jag valde för mitt fältarbete. I ett kåseri som bifogades hennes enkätsvar gav hon uttryck för hopp lösheten i det som många grupper talade om; landsbygdens kamp för ”utveckling”, medan de större (politiska) samhällsstrukturerna, utifrån ett landsbygds perspektiv, verkar i motsatt riktning (ibid, s 203):

Hur många utvecklingsprojekt vi än driver så hinner vi aldrig med att kompensera för nuvarande neddragningshysteri på landsbygden. Det är som att spotta i motvind. EU-miljoner och positiva tillrop till trots. För hela tiden dyker det upp nya cirkuståg och clowner som med ett penseldrag drar in service, avskedar folk och stryker bort mycket mer än vi nånsin hinner bygga upp.

Enkätstudiens resultat belyser utvecklingsarbetets viktiga sociala aspekter men ifrågasätter och problematiserar applicerandet av en tillväxtdiskurs inom den sociala ekonomin.⁵ I studien framhåller jag att det ideella engagemang som utgör grunden i landsbygdens mobiliserings- och utvecklingsarbete balanserar på en skör tråd av just ideellt engagemang och problematik som följer av detta, exempelvis tillgång till/brist på resurser i form av tid, kunskap, stöd och finansierings-

---

⁵ Begreppet Social ekonomi har nått Sverige genom EU-inträdet. Förenklat innefattar begreppet verksamheter som befinner sig mellan privat och offentlig sektor, i den sk tredje sektorn eller den ideella sektorn. För en ingående beskrivning och diskussion av begreppet se inledningen i Westlund red (2001) eller regeringsrapporten Ds 1998:48 samt sammanhängande rapport från Kulturdepartementet (1999).

möjligheter. Det är svårt och, tycker jag, en orimlig begäran att bygdegrupper genom huvudsakligen ideellt arbete ska åstadkomma arbetstillfällen. Utvecklingsarbetet kan fungera som en viktig plattform för detta men för att åstadkomma varaktiga arbetstillfällen krävs samverkan mellan olika aktörer, inte minst finansiellt (Forsberg 2001). De lokala utvecklingsgrupper som arbetar med sysselsättningsskapande målsättningar samverkar exempelvis med näringslivet på den egna orten (jfr Bull 2000).

Efter Sveriges inträde i den europeiska gemenskapen 1995 har EU-medel använts av vissa grupper för att finansiera engagemang och arbete, exempelvis för projektledning eller samordning av verksamhet. Det handlar i huvudsak om tillfälliga anställningar under projektidens gång. Vissa grupper har lyckats skapa mer varaktiga arbetstillfällen, se kapitel sex i Westlund red (2001) för utförligare resonemang om arbetstillfällen. Av Herlitz nationella kartläggning, som också är en del i demokratiutredningen, framgår att grupperna tillsammans omsätter mer än en miljard kronor per år (SOU 1999:88). År 1994 satsade grupperna 200 miljoner kr i eget kapital per år medan samhället bidrog med 170 miljoner kr per år. Det ideella arbetet (värderat till 150 kr per ideell arbetstimme) värderades till 660 miljoner (ibid, s 388). Inga liknande mätningar har gjorts efter att Sverige blev medlem i EU, vilket innebär en osäkerhet om medlemskapets betydelse för bygdeutvecklingsarbetet.

I flera studier omnämns (lokala) eldsjälar som särskilt viktiga drivkrafter för utvecklingsarbetets fortskridande. Nedan följer en kort introduktion till området eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete, därefter presenteras och diskuteras kapitlets empiri.

Eldsjäalars drivkrafter

Oavsett sammanhang tycks eldsjälsbegreppet referera till personer med ett starkt engagemang, personer som brinner för någonting. De som brinner i/för lokalt utvecklingsarbete gör det i regel ideellt, vid sidan av sina respektive arbeten. Det betyder att tidiga morgnar, sena kvällar, nätter och helger utgör "arbetstider" för det ideella engagemanget. Eldsjälar stänger inte av eller sätter på sitt engagemang, det finns där hela tiden som en slags beredskap för uttryckning.

Beskrivningar av eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete ser olika ut men har det gemensamma att de beskriver personer som är handlingskraftiga, påhittiga, drivande, orädda och med en förmåga att få med sig andra i förverkligandet av idéer och visioner. Personerna är visionärer *och* möjliggörare, med en förmåga att omsätta tanke till handling. Det vill säga de ser till att idéer och projekt genomförs. Där andra ser svårigheter ser de möjligheter. Eldsjälen fungerar som en drivande kraft och en spindel i nätet. Utifrån den kunskap som finns är det kanske inte helt fel att säga att eldsjälens roll många gånger gränsar till en infor-

mell ledarroll.⁶ Eldsjälen kan sägas symbolisera och förkroppsliga drivkrafterna i utvecklingsarbetet. Studier av eldsjälares roll/er kan lära oss mer om utvecklingsarbetets innehåll, betydelser och även problematik.

Tidigare studier har *beskrivit* snarare än *definierat* eldsjälaens roller och egenskaper. Det är närmast så att begreppet tagits för givet, eller som Gun-Mari Frånberg skriver i sin studie om *Kvinnliga eldsjälar i glesbygd* (Frånberg 1994, s 19): "De flesta människor har ju en uppfattning om vad en eldsjäl är för något." Utmärkande tycks vara att man tilldelas denna benämning. Epitetet skapas av andra runtomkring eldsjälen. Detta gäller även för de två eldsjälar som presenteras närmare längre fram i detta kapitel. De refererar till sig själva som bygdeutvecklare, inte eldsjälar.

Vem är/blir eldsjäl?

Följden av forskningens försiktiga sätt att närma sig eldsjälen i lokalt utvecklingsarbete är att det är svårt för att inte säga omöjligt att svara på frågan vem han eller hon är. Det kanske inte heller finns någon "typisk" eldsjäl. Liksom utvecklingsarbetet tenderar eldsjälsarbetet att vara i ständig förändring och rörelse snarare än att vara någon fast, kontrollerad verksamhet. Varken eldsjälen eller utvecklingsarbetet är lätta att fånga (in). Kan hända är det denna föränderlighet som är själva styrkan med verksamheten samtidigt som den kan utgöra en problematik för beskrivning och förståelse.

De svenska studier som ändå tagit upp eldsjälaens roll i lokalt utvecklingsarbete har fokuserat på kvinnor. Möjligen är det ett resultat av att det faktiskt är fler kvinnor än män som varit/är *drivande* i lokalt utvecklingsarbete. Om detta vet vi inget med säkerhet, uppgifter från fältet och bygderörelsen själv (Folkrörelserådet Hela Sverige ska Leva och andra organisationer som arbetar med bygdeutveckling) gör dock gällande att det är på det sättet. Det är också min egen erfarenhet efter flera års arbete med landsbygdsutveckling i Jämtlands län.⁷ Varför är de flesta (om inte de flesta så i alla fall många) eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete på landsbygden kvinnor? Arbetar bygdegrupper med frågor som engagerar kvinnor mer än män? Har det med organiseringen av arbetet att göra? Erbjuder bygdeutvecklingsarbetet nya yrkes/karriärmöjligheter för kvinnor på

---

⁶ Informellt ledarskap i bygdegrupper diskuteras i en kommande studie från Mitthögskolan (Zakrisson m fl).

⁷ Uppgifter från tidigare studier, lokala aktörer, rådgivningsorganisationer och bygderörelsens samordningsorgan "Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva" pekar åt det hållet. Det är också min erfarenhet, efter att under 1990-talet ha arbetat med landsbygdsutveckling i Jämtlands län, att kvinnor agerat som igångsättare i högre grad än män. Jag vill förtydliga att det i Jämtlands län handlat om orter som upplevt sig vara på utdöende, någonting måste göras för att rädda bygden. Kvinnorna har utifrån den situationen agerat för förändring i sina bygder medan männen förhållit sig tvivlande eller helt enkelt tappat tron på en framtid. Exempelen är flera där männen så småningom anslutit sig till kvinnors idéer för att förändra/utveckla sina respektive bygder, genom lokalt utvecklingsarbete i olika former.

landsbygden? Skapas ett handlingsutrymme för kvinnor? Det är intressanta frågeställningar som forskningen berört men som kräver ytterligare studier, se Frånberg (1994) eller Rönnblom (1996).

Herlitz kartläggning av bygderörelsen liksom en uppföljande studie visar att det är ungefär lika många *aktiva* kvinnor som män i lokalt utvecklingsarbete. Frågorna om antalet aktiva gav i Herlitz studie en kärngrupp på 19 personer varav nio kvinnor och tio män. Kontaktpersonen i de lokala grupperna var i högre grad män (69 procent) än kvinnor (31 procent). Resultaten från en uppföljande studien bekräftar i stort sett denna bild (Herlitz 1998, Forsberg 2001). I Herlitz studie ställdes också en fråga om de aktivas ålder. Antal aktiva under 25 år var 11 procent vilket i genomsnitt blir två personer per grupp. Bygderörelsen är följaktligen ingen ungdomsrörelse. Någon direkt fråga om eldsjälar har inte ställts i dessa undersökningar. Det är osäkert hur många bland de aktiva som skulle definieras som eldsjälar av grupperna själva.⁸ Däremot framkommer det i gruppernas svar att eldsjälarna har en central roll som drivkraft och motor i utvecklingsgrupperna. Med denna osäkerhet som grund finns behov av både breda kartläggande respektive mer djupgående studier för att närmare undersöka och bättre förstå eldsjälen och hennes/hans roll i bygdeutvecklingsarbetet.

Vad gör eldsjälen?

Som framgår av ovan är det de ”kvinnliga” eldsjälarna som stått i blickpunkten för forskningen. Det kan vara värt att notera att de forskare som skrivit om dessa eldsjälar själva är kvinnor. De kommer från olika ämnesdiscipliner men har alla intresserat sig för kvinnors lokala utvecklingsarbete. En röd tråd genom de olika studierna är att kvinnors eldsjälsarbete på landsbygden analyseras utifrån ett kvinnoperspektiv och tolkas som ett förändringsarbete. Både eldsjäls- och entreprenörskapsbegreppen har använts i forskningen för att beskriva kvinnornas roller i förändringsarbetet.⁹ Men vad är det som ska förändras?

Forskning har visat att det handlar om förändringar på många plan. I studier av kvinnors eldsjälsarbete lyfts förändringsaspekter som kvinnors livssituation, lokalsamhällets kultur (attitydförändringsarbete) och/eller en traditionell samhällsstruktur (könsmaktsordning) fram. Av tidigare forskning framgår att lokala grupper på landsbygden arbetar för att förändra, i betydelsen förbättra, förhållanden i sina närsamhällen. Eldsjälarna, både kvinnor och män, står i förgrunden i detta arbete för bygdens bästa som föranleder kontakter med politiska strukturer för förverkligande. Här stöter många eldsjälar och lokala grupper på problem (Bull 1991, 1993, 1994 m fl, Frånberg 1994, Stenström-Jönsson 1994, Rönnblom

---

⁸ I varje grupp finns förmodligen en eller några personer som är mer aktiv/a än andra och som skulle kunna benämnas som ”eldsjälar”.

⁹ Kvinnor som samhällsentreprenörer i glesbygd har beskrivits av Frånberg (1994) och Stenström-Jönsson (1995).

1996, Olsson & Forsberg 1997, Forsberg & Westlund 1998). Ett lokalt ansvarstagande sätter de kommunalpolitiska och administrativa systemen i gungning.

Som nämnts tidigare har forskningen i huvudsak behandlat bygdeutvecklingsarbetet som en makt- och demokratifråga. Det är också dessa aspekter som betonas när lokal utveckling behandlas i statliga propositioner.¹⁰ Nya modeller för lokalt ansvarstagande och lokal demokrati har bevisligen växt fram i Sverige genom bygdeutvecklingsarbete. Exempel på sådana platser är Svågadalen (Hälsinglands kommun), Graningebyn (Sollefteå kommun) och Kallbygden (Jämtlands län). Det har inte skett (och sker inte) utan hinder eller motstånd från lokalsamhället och/eller det omgivande samhället. En kritisk fråga som ställs inom forskningen handlar om hur demokratisk den nya lokala demokratin är (se till exempel Olssons inledning och avslutning, i Olsson och Forsberg 1997, för en introduktion och diskussion om detta). Det är en viktig fråga som föder många nya, exempelvis hur uthållig är den lokala demokrati som skapas genom bygdeutvecklingsarbete? Vilka faktorer är viktiga för dess uthållighet? Processtudier av bygdegruppers framväxt, utveckling, verksamhet och organisation skulle kunna tillföra ny kunskap i denna demokratifråga.

Många grupper upplever stora hinder i sina kontakter med myndigheter, mer precist med politiker och tjänstemän (se t ex Herlitz 1998, Forsberg 2001). Samtidigt kan dessa aktörer i vissa fall fungera som just det utifrån kommande stöd som grupperna efterfrågar. Från tidigare studier vet vi att grupper upphört med sin verksamhet på grund av att de upplevt ett alltför kompakt byråkratiskt motstånd. En tendens i enkätstudien som redovisas i *Social ekonomi i Sverige* (ibid, 2001) pekade för bygderörelsens del på att det fanns skillnader mellan olika regioner i landet. I vissa kommuner och/eller län uttryckte sig grupperna i mer positiva ordalag beträffande stöd från myndigheter och EU-medlems betydelse, i andra mer kritiskt. Det tycks således finnas regionala skillnader, med koppling till beslutsstrukturer (kommuner, länsstyrelse, strukturfondskansli), som har betydelse för hur lokala grupper upplever förutsättningarna för lokalt utvecklingsarbete. Det tycks också vara så att enskilda politiker och/eller tjänstemän har stor betydelse för om/hur grupper upplever motstånd respektive stöd från beslutsande strukturer. Eldsjälarna har här en särskilt utsatt position eftersom de står för många av kontakterna.

Men handlar utvecklingsarbetet och de hinder grupperna stöter på om den politiska miljön eller är könsdimensionen avgörande? I utvärderingen av projektet Byapolitiken menar författarna att det nog är en fråga om både och, med möjlig tonvikt på den förstnämnda (Olsson & Forsberg 1997).¹¹ Män liksom

---

¹⁰ Se till exempel den regionalpolitiska utredningens slutbetänkande (SOU 2000:87), där lokala initiativ och lokala utvecklingsgrupper beskrivs (s. 108-118). Se även demokratiutredningen (SOU 1999:84), där Herlitz i ett eget kapitel beskriver "Bygdens organisering" (s 381-423).

¹¹ "Byapolitiken" (1994-1996) var ett projekt som drevs av Folkrorelserådet som en fortsättning på "Hela Sverige ska leva kampanjen" (1987-1989). Däremellan (1990-1993) drevs pro-

kvinnor i de undersökta bygdegrupperna kände sig främmande ”i de kommunala myndigheternas relativt hierarkiska och sektoriserade strukturer” (ibid, s 59). Känslor av att slå från underläge och att inte riktigt passa in uttrycktes av både män och kvinnor i kontakter med tjänstemän. Politikerkontakterna upplevdes överlag som mer positiva. Genomgående tyckte grupperna att de kunde se en långsam attitydförändring på kommunal nivå, både hos politiker och tjänstemän, som innebar ”ökad förståelse för den verkligt lokala nivån”. Bygdegrupper och kommunföreträdare menade att relationen mellan kommuner och grupper förbättrats genom deltagandet i Byapolitikprojektet.

Kontaktskapandet mellan den lokala och kommunala nivån är en ständigt pågående process i bygdeutvecklingsarbetet. Eldsjälarna verkar för (ökad förståelse av) det lokala genom att fungera som en slags kontaktpoler mellan lokala och kommunala ambitioner. Utifrån tidigare forskning och egna erfarenheter av bygdeutvecklingsarbete ser jag detta kontaktskapande eller relationsbyggande som en viktig förutsättning för det lokala utvecklingsarbetet, som är i behov av (kommunala eller andra) stödjande/möjliggörande strukturer samtidigt som det ställer lokala krav på att få utvecklas och gå sina egna vägar.¹² Centrala frågeställningar i det här sammanhanget är hur kontaktskapandet sker, på vems villkor och vad det innebär? Eldsjälarna kämpar inte bara för att förankra och mobilisera lokalt utan också för att göra sig förstådda i beslutsfattande strukturer. En stor del av deras tid går åt till just detta, att hitta rätt kontakter och strategier för att kunna förverkliga lokala projekt med syfte att stärka den egna bygden (eller bygderna, i det fall det handlar om samverkan mellan byar). Upplevelser av att som landsbygdsbo, bygdeutvecklare och (i vissa fall) kvinna befinna sig i underläge gentemot beslutsfattande strukturer och myndigheter har bekräftats under mitt fältarbete. Denna (köns)makt-, status-, värde- eller legitimitetsproblematik visar sig vara ett återkommande dilemma för eldsjälarna i lokalt utvecklingsarbete.

Eldsjälens roll eller roller i utvecklingsarbetet

Forskningen har till viss del problematiserat eldsjälens roll. De (drivande) egenskaper som beskrivs i inledningen av detta avsnitt kan givetvis fungera både positivt och negativt, beroende av eldsjälens agerande i olika faser och vid olika tillfällen. Eldsjälarna som tappar den lokala förankringen får svårt att driva utvecklingsarbetet vidare. Organisatoriska förhållanden förefaller vara mycket viktiga i

---

projektet ”90-talets byapolitik” som syftade till att stärka den lokala nivån inflytande över den egna bygdens utveckling samt att utveckla kommunala planeringsstrategier som skulle bygga på den lokala utvecklingskraften. Dessa efterföljande projekt hade som mål att ta tillvara det medborgarengagemang som uppstått under kampanjens mobiliseringsfas. Byapolitiken satte fokus på relationen mellan lokala grupper och myndigheter. 71 kommuner medverkade i projektet som syftade till att utveckla metoder för samspelet mellan medborgarna och kommunens politiker och förvaltning.

¹² För andra beskrivningar av betydelsen av stödstrukturer för lokala utvecklingsgrupper på landsbygden se t ex Forsberg och Westlund (1999) eller Forsberg m fl (2002).

bygdeutvecklingsarbetet. Sociologen Marianne Bull betonar betydelsen av "demokratiska ledare" som en av flera särskilt viktiga faktorer för ett lyckat projekt (Bull 2000, s 9-10):

Trots spännande lösningar och mycket ideellt engagemang lyckas inte samtliga grupper få gehör hos de närmaste myndigheterna. Framgångsrika projekt kännetecknas av en positiv mix av en långsiktigt bärkraftig idé, god gruppdynamik, demokratiska ledare, utomstående mentor och uppmärksamhet från omvärlden via ekonomiska medel och begränsad mediauppmärksamhet.

På de platser där en eldsjäl får en stark och central roll blir utvecklingsarbetet också sårbart. I den stund eldsjälen flyttar eller inte orkar längre riskerar utvecklingsarbetet att helt enkelt dö ut. Berättelser om sådana förlopp delgavs oss i enkätstudien om jobbskapande bland lokala utvecklingsgrupper (Forsberg 2001). Trötthet och utbrändhet gör sig gällande även i bygdeutvecklingsarbetet. Norrbottens Kooperativa Utvecklingscentra uppmärksammade nyligen eldsjäalars och lokala gruppers situation i en förstudie som gavs tre alternativa titlar: *Processer i den lokala utvecklingen* eller *Studie av eldsjäalars förbränningstid* eller *Varför blir företagsamma människor utbrända företagare?*¹³

Denna förstudie riktade sig till kooperativa rådgivare vid de lokala kooperativa utvecklingscentran (LKU:n) som finns i varje län. Rådgivarna möter eldsjäalar och lokala grupper i sitt dagliga arbete och bedömdes därför vara en viktig kunskapskälla, "experter", i detta sammanhang. Utifrån intervjuer med 30 procent av alla LKU bekräftades uppfattningen att eldsjäalsproblematiken finns. Den är komplex och författarna poängterar att utgångspunkten för deras studie är att eldsjäalar behövs "för att dra verksamhet framåt, för att entusiasmera andra och utan eldsjäalar är det svårt att bedriva lokal utveckling överhuvudtaget".

Några av rådgivarna ville varna för att problematisera eldsjäalsrollen mot bakgrund av att "eldsjälen är en förutsättning och inte ett problem". Någon måste "springa före" och det är svårt att organisera någon exakt arbetsfördelning, menade rådgivarna som såg två sidor av problemet. Antingen kör eldsjälen på för hårt och bränner ut sig för att gruppens övriga medlemmar inte backar upp henne/honom. Eller så kör eldsjälen på för hårt men glömmer bort att försöka få med sig andra vilket kan resultera i att övriga tröttnar och kliver av. Författarna skriver (citat från förstudien):

---

¹³ Förstudien utfördes 2002 av företaget Emma Advice och finns att hämta som pdf-fil på hemsidan: www.emmaadvice.se. Studien bildar underlag för ett tänkt projekt som avser att undersöka "utbrändhet inom den sociala ekonomins ideellt arbetande organisationer" med syftet riktat mot organisations- och ledarskapsutveckling. Frågor som eldsjäalens roll, konflikthantering, gruppdynamik och fortsatt stöd/rådgivning till lokala grupper även efter startfasen nämns som viktiga områden att undersöka och upparbeta metoder och modeller för.

En av de personer vi talat med definierar detta som att det finns individualistiska och kollektivistiska entreprenörer. Den individualistiska tar på sig för mycket att göra och det blir ett problem för hela gruppen. Eldsjälar behövs och de måste få utrymme och stöd men de får inte bli för domineranta. Då kan hela verksamheten stå och falla med en person.

Vidare ansåg rådgivarna att eldsjälspromatiken istället för att teoretiseras borde lösas på en praktisk nivå. Som rådgivare betonade de sin egen roll att arbeta aktivt med grupper för att bredda delaktighet, skapa nätverk och med hjälp av olika metoder skapa ett positivt klimat för att förebygga problem. ”Rådgivarens roll är att fungera som mentor för eldsjälen”, skriver författarna i sin rapport. Det är just en sådan roll som efterlyses av eldsjälarna i mitt empiriska avsnitt längre fram. Rådgivarna såg sammanfattningsvis tre riskfaktorer för utbrändhet bland eldsjälar: Eldsjälens personlighet, krav inifrån den egna organisationen samt krav utifrån. En allmän kunskap om processer ansåg rådgivarna vara en viktig del i ett förebyggande arbete för att motverka utbrändhet och andra problem i gruppernas arbete. Några föreslog utbildning av handläggare på olika myndigheter som en möjlighet för att förbättra förutsättningar för kontakter mellan grupper och myndigheter, ett arbete som tar mycket kraft från dem som engagerar sig i lokalt utvecklingsarbetet.

Under mitt fältarbete har det framgått att olika personer och grupper i bygden varit aktiva i olika perioder eller faser av utvecklingsarbetet. Det sker en slags informell rollfördelning efter intresse, kunskaper och förmågor. Kort sagt utifrån vad lokalsamhället mäktar med just för tillfället. Bland de aktiva har ändå någon/några personer framträtt som mer centrala än andra för utvecklingsarbetets fortskridande. Att jag uppfattat dem som centrala beror kanske på deras utåtriktade arbete. De hörs, syns och genom att ta plats blir de bygdens ansikten utåt. De arbetar aktivt med att skapa kontakter och relationer *utanför* bygden, som en förutsättning för fortsatt utveckling *i* bygderna. De har gjort vad eldsjälar gör, omsatt tanke till handling. Kontakter med andra, relationsskapande, har varit en viktig förutsättning för förverkligande av idéer. I den meningen framstår de personer jag här valt att berätta om som klart lysande (brinnande) eldsjälar. Båda är kvinnor.

Följande avsnitt syftar till att belysa lokalt utvecklingsarbete utifrån två eldsjälares engagemang för sina respektive byar, utifrån frågeställningen: Vad innebär det för dessa kvinnor att vara eldsjälar i lokalt utvecklingsarbete? Genom beskrivning och analys framträder en eldsjälsroll som, närmare betraktat, består av flera roller med olika betydelser. Att vara eldsjäl kan ha personliga såväl som samhälleliga och sociala funktioner. Det är ett sätt att bli synlig som person men också och framförallt är det en strategi för att synliggöra en större sak – landsbygdens överlevnadsproblematik. När eldsjälarna kämpar för den egna bygden

företräder de också andra landsbygder i gemensam sak, för att bli sedda och erhålla legitimitet utanför den egna bygden (på beslutsfattande nivåer).

Eldsjälsarbetet kan beskrivas som bestående av både internt (i lokalsamhället) och externt (utåtriktat) arbete, där det utåtriktade relationsskapandet är en förutsättning för lokalsamhällets överlevnad och/eller utveckling. Det är det utåtriktade arbetet som beskrivs närmare här. Både det interna och externa arbetet sker i regel genom ideella insatser. Som framgår av beskrivningen nedan kan det dock ibland delvis finansieras genom projektmedel som i sin tur kan bidra till projektanställningar för enskilda personer. Kännetecknande för de eldsjälur som beskrivs här är att de förflyttar sig mellan den lokala platsen och världen utanför. Eldsjälsarbetet bedrivs såväl i som utanför lokalsamhället, kanske alltmer det senare. Det innehåller starka känslor och övertygelser som driver de engagerade vidare i det de gör. För många genomsyrar engagemanget tillvaron i sådan grad att det närmast kan betraktas som en livsstil.

Relationsskapande som en handlingsstrategi för synliggörande och legitimitet

Två eldsjälurs arbete

De kvinnor som jag har förmånen att följa i mitt fältarbete har lång erfarenhet av lokalt utvecklingsarbete. De bor i norra Sveriges inland, några mil ifrån varandra. Båda var/är inflyttare i sina respektive bygder men deras bakgrund skiljer sig åt.¹⁴ Anna-Karin bor med sin familj inte alltför långt ifrån sin födelseort. Loes däremot flyttade från ett tätbefolkat europeiskt land till en glesbefolkad liten by i norra Sverige. Det hände på 1980-talet. Då kände de inte varandra och de tänkte inte på sitt engagemang som lokalt utvecklingsarbete, snarare aktiviteter av olika slag. Under 1990-talet fick de kontakt med varandra och började samarbeta.

Samarbetet har utmynnat i en kombinerad yrkes- och vänskapsrelation som betyder att de ringer eller besöker varandra när det uppstår något som de behöver diskutera. Tillsammans har de deltagit i många aktiviteter, projekt, möten och konferenser både i Sverige och utomlands som de ensamma kanske inte skulle ha deltagit i. De har samverkat/samverkar i flera utvecklingsprojekt där deras egna men också andra byar ingått/ingår. När de talar med varandra är det med en slags införståddhet om vad lokalt utvecklingsarbete är, vad som måste göras och varför. Om det senare är de ibland ense, ibland oense. De är överens om helheten, ändamål och visioner, men kan ha olika förklaringar eller åsikter om strategier och tillvägagångssätt. Det faktum att de trots olikheter funnit varandra i

---

¹⁴ Inflyttare och återvändare framhålls ofta som särskilt aktiva i bygdeutvecklingsarbete. Några säkra uppgifter om detta finns inte men det är något som nämns och diskuteras i flera studier. I Frånbergs studie (1994) var 32 av 63 eldsjälurkvinnor kvarboende i sin födelsekommun; 18 hade bott där i hela sitt liv, 14 hade bott på annan ort mellan 1-31 år.

kampen för landsbygden tror jag har varit av stor betydelse, särskilt de gånger då den egna kraften eller tron sviktat.

Vilka är de då, Anna-Karin och Loes, och vad driver dem framåt? Varför har de engagerat sig i bygdeutveckling? Under mitt fältarbete har jag funderat mycket över detta. Det förefaller vara en kombination av dels personliga egenskaper och behov, dels en stark känsla för bygden och dess invånare – att på olika sätt förbättra livsvillkoren för människor på landsbygden/i glesbygden – som driver Anna-Karin och Loes framåt (jämför Frånberg 1994). Genom utvecklingsarbetet synliggör de sina egna bygders problematik, samtidigt som de själva blir synliga (som bygdeutvecklare/eldsjälar), både lokalt och utanför lokalsamhället. Tillgången till världar utanför lokalsamhället uppfattar båda som något viktigt i sina liv. De har deltagit i flera erfarenhetsutbyten med andra länder och har transnationella intressen som de odlar i utvecklingsarbetet. Kontakter och möten med andra människor är viktiga inspirationskällor. Under årens lopp har de skaffat sig stor kunskap om vad det innebär att driva utvecklingsarbete. När de talar om detta och den problematik som det också medför refererar de till ”problemet” eller ”saken”. Att förstå problemet eller saken tror de, liksom jag själv, handlar om många saker. Det är en komplex problematik som inte låter sig beskrivas i en enkel förklaring.

Anna-Karin och Loes är båda i fyrtioårsåldern men deras familjesituation skiljer sig åt. Anna-Karin bor med sin man och ett av sina tre barn på en gård i en liten by strax utanför det samhälle som utgör platsen för det utvecklingsarbete hon engagerat sig i. Det yngsta barnet som nått tonåren bor hemma, men studerar på distans. De två äldre syskonen bor på andra orter. Anna-Karin är egen företagare. Tillsammans med sin man driver hon en getgård med ca 60 getter. På gården finns också häst och hundar. Loes bor inte längre i den by som utgör platsen för hennes engagemang. I samband med skilsmässa från sin man flyttade hon för något år sedan till kommunens centralort. Där bor hon ensam och har inga barn. Engagemanget för den bygd hon under 1980-talet kom till och rotade sig i finns dock kvar.

Vad som framförallt slagit mig under den tid jag tillbringat med dessa eldsjälar, ibland tillsammans ibland var för sig, har varit den berg- och dalbaneresor som de nästan oupphörligen befinner sig i. Någonstans har den en startpunkt, som kan vara en kombination av flera omständigheter; personliga egenskaper, miljöer eller händelser. Någonstans tycks det också finnas ett slutmål, som är kortsiktigt konkret men långsiktigt abstrakt och handlar om just landsbygden. Däremellan stakar varje eldsjäl, varje grupp och plats ut sin egen resa. Det finns ingen förutbestämd väg som passar alla, ingen lokal utvecklingsmodell eller mall som leder rätt. Varje fråga som eldsjälarna tillsammans med utvecklingsgruppen/grupperna arbetar med kräver sitt särskilda angreppssätt, vilket är starkt beroende av sammanhang och inblandade aktörer. Frågorna eller problematiken avgör organisationsform. Kanske finns det fler frågor än svar i utvecklingsarbetet som

faktiskt, betraktat genom eldsjälarnas erfarenheter, inte har några färdiga svar (även om andra gärna tror det och de själva ibland önskar det). Eldsjälsarbetet och det lokala utvecklingsarbetet är en resa, ett ständigt sökande efter svar, för att lösa eller förverkliga små och stora ting.

Under fältarbetet har jag fått slå följe med Anna-Karin och Loes under delar av deras resa. Som medpassagerare har jag sett somligt, missat somligt. Jag har stigit på och klivit av med jämna mellanrum. Kontakten har däremellan upprätthållits via e-post och telefon. Resandet kan ses både symboliskt och bokstavligt. Det lokala utvecklingsarbetet innebär för dessa eldsjälar otaliga resor till möten och konferenser utanför lokalsamhället. Vid några av dessa resor har jag deltagit. Det betyder att jag färdats omväxlande med bil på smala slingrande norrländska skogsvägar, med tåg genom mörka skogar och med flyg till Italiens Toscana. Anna-Karins eldsjälsarbete har jag följt både i och utanför "hennes" lokalsamhälle (som utgjort basen för mitt fältarbete). Loes har jag huvudsakligen följt vid tillfällen då hon vistats utanför "sitt" lokalsamhälle.

Vi har alla tre, under min fältarbetstid, deltagit i ett antal konferenser som handlat om landsbygdsutveckling. Vid dessa tillfällen men också under hela fältarbetet har relationen mellan praktik och forskning varit ett ständigt aktuellt och återkommande diskussionsämne för dem och mig. Ett annat ämne har berört relationerna mellan den lokala nivån (bygdegrupper och byar) respektive beslutsstrukturer (myndigheter och institutioner). I synnerhet sistnämnda ämne hör till vardagen för Anna-Karin och Loes, som i sitt arbete för bygdeutveckling förflyttar sig mellan dessa ibland till synes oförenliga världar.

Nedan får du möta de två eldsjälarna, var för sig. Loes möter du under ett av hennes många utåtriktade engagemang för lokalsamhället. Anna-Karin möter du genom min beskrivning av hennes arbete och genom några av hennes egna redogörelser av detsamma.

Möte med Loes

En kylig men solig januarimorgon reser jag till Uppsala för att delta i ett seminarium som arrangeras vid statens lantbruksuniversitet (SLU). Seminariet har initierats av den bygdegrupp från Myckelgensjö som Loes är en del av. Dagen syftar till att fördjupa den kontakt som uppstått mellan universitetet och orten. Genom ett av sina bygdeprojekt har orten utvecklat ett mentorprojekt med SLU, som bygger på ett ömsesidigt mentorskap och lärande av varandra. Som underlag för dagens seminarium har Loes mejlat ut ett "paper" om Myckelgensjöns utvecklingsarbete som hon ursprungligen skrev och presenterade på en forskningskonferens i Italien drygt ett år tidigare, där vi båda deltog.¹⁵ Paperet, som skrivits på engelska, är en slags utvärdering av hela utvecklingsprocessen i byn.

---

¹⁵ Loes paper med titeln "Community exchange and developing processes: a case from Northern Sweden" presenterades vid workshop 4, "Quality of life, food, landscape, environ-

Ett svårdefinierbart problem

När jag närmar mig Uppsala tänker jag att det här blir tredje gången som jag lyssnar till Loes när hon som praktiker presenterar sitt paper för en samling forskare (Florens, Östersund och Uppsala). Hennes text fokuserar på framgångsfaktorer och problem som bygden upplevt under sitt 15 år långa arbete med bygdeutveckling. Texten har skrivits för att, som hon själv säger, ”synliggöra utvecklingsprocessen för oss själva och för andra”. Att försöka synliggöra vad som sker i bygdeutvecklingsarbetet ingår i både Loes och Anna-Karins engagemang, i det de gör som eldsjälar. Efter 15-20 år av bygdeutvecklingsarbete upplever de fortfarande att det som sker i bygderna förblir osynligt. Loes resa till Uppsala för att berätta om och diskutera utvecklingsprocessen i hennes bygd, handlar om att skapa legitimitet för bygdeutvecklingsarbetet, att få gehör och acceptans utanför lokalsamhället. Att synas ger en känsla av värde, att inte synas... vilket värde har man då? Loes text avslutas med en fråga som blir en central frågeställning under seminariet på Ulltuna (citat från Loes paper, min översättning):

Vi på bynivå kan bidra till utvecklingsprocessen på alla nivåer genom att erbjuda och dela med oss av vår tid, energi och praktiska färdigheter. Vår fråga är: På vilket sätt kan institutioner, organisationer, myndigheter, utbildningsanordnare osv mer direkt bidra till och möjliggöra en mer effektiv och uthållig utvecklingsprocess på bynivå?

Frågan implicerar att det är något som saknas mellan bynivån och de aktörer som namngetts. Det är en fråga som i sin tur leder vidare till många andra frågor. Det som kommer till uttryck i texten tror jag handlar om det som Loes i internationella sammanhang refererar till som ”vår sak” och i Sverige som ”problemet”. Hon säger själv att hon inte vet om hon lyckats uttrycka eller till fullo kan förklara det. En del av mitt fältarbete handlar om att försöka förstå komplexiteten i ”problemet”. Därför sitter jag på tåget på väg till Ulltuna och läser igenom dagens agenda. De frågor som Loes och Tore (eldsjäl från samma by) vill diskutera denna dag berör, som jag tolkar det, ”problemet”. Frågorna fokuserar på relationer och berör i korthet vetenskapens förhållande till praktiken, glappet mellan ideellt arbetande och professionellt arbetande aktörer samt behov av stödstrukturer för lokal utveckling. Hur ska de gå tillväga för att göra sina röster och lokala behov hörda?

Loes och Tores berättelser, som följer nedan, beskriver deras bygdeutvecklingsarbete i kronologisk följd. Berättelserna är deras historia om hur bygden tänkt, känt och handlat under olika faser av arbetet. Efter presentationen förs ett

---

ment: from rural resources to better livelihood systems for people”, vid IFSA:s femte europeiska symposium som tog plats i Florens, 8-11 april 2002. IFSA står för International Farming Systems Association.

samtal mellan eldsjälarna och seminariedeltagarna. För att försöka komma närmare en förståelse av vad det innebär att vara eldsjäl i bygdeutvecklingsarbete beskriver och reflekterar jag här över Loes och Tores berättelser.¹⁶

Berättelsen om Myckelgensjöes lokala utvecklingsarbete

I ett rum på det nedre planet i en gammal stenbyggnad hittar jag Loes och Tore och alla andra seminariedeltagare. Vi är ca 12-13 personer som samlats, varav majoriteten är doktorander vid SLU. Jag undrar över hur främmande Loes och Tore känner sig i den universitetsmiljö som de befinner sig i, och tänker på en tidningsrubrik jag läst tidigare: ”Loes Heuff udda fågel bland akademiker-urarna”.¹⁷ Efter en runda där vi alla presenterar oss inleder Loes med att presentera Myckelgensjöes bygdeutvecklingsarbete. Hon pratar, illustrerar med OH-bilder, skickar runt tidningsartiklar och visar en videofilm från en av de sommarmarknader som varit en central och återkommande aktivitet i just deras utvecklingsarbete. Presentationen syftar till att få oss att förstå deras verklighet. Allt eftersom dagen fortlöper förmedlar Loes och Tore sina punkter på dagordningen. Det gör de genom bilder och känslor som påverkar oss andra.

Loes skämtar inledningsvis om sitt svenska språk som hon upplever som ett hinder för att kunna uttrycka sig tillräckligt väl (men som är mycket bra, min ann). Hon börjar att berätta om den kulturkrock hon upplevde när hon genom giftermål 1983 flyttade från en europeisk storstad till den lilla byn Myckelgensjö. Tore är också inflyttad men till sin frus hemby. Frun är precis som Tore och Loes aktiv i utvecklingsarbetet. Som nyinflyttad upplevde Loes att väldigt lite hände i bygden, vilket hon hade svårt att stå ut med. För att träffa människor och lära sig språket började hon jobba i byns affär. Sommaren 1985 arrangerades en kulturafon i byn. Det blev den första aktiviteten. ”När aktiviteterna startade visste vi inte att det var landsbygdsutveckling, som vi säger idag” berättar Loes.

För att vi ska förstå bakgrunden till aktiviteterna ger Loes oss befolknings-siffrorna från 1983 respektive 2003. År 1983 hade byn 125 invånare varav nio bönder. År 2003 har invånarantalet sjunkit till 97 och av nio bönder återstår en. ”Det är Robert, vår bonde, som är den som verkligen håller landsbygden levande. Vi håller ihop, han är intresserad av utvecklingsarbetet men hinner inte vara med så mycket”, säger Loes.¹⁸ Utöver byns ende bonde är skolan, affären, bensin-

---

¹⁶ Denna del av kapitlet har framställts med hjälp av anteckningar samt material som delades ut vid seminarietillfället.

¹⁷ Tidningsartikel i Örnsköldsviks Allehanda (ÖA) lördag 27 april 2002. Artikeln handlar om Loes deltagande i den ovan nämnda forskningskonferensen i Florens.

¹⁸ Jag uppfattar att landsbygdsforskningen i Sverige, liksom i andra länder, har utvecklats i två spår där det ena omfattar lokalt utvecklingsarbete (nya sätt att överleva) och det andra mer traditionellt jordbruksarbete. Dessa spår motsvaras empiriskt i texten av Loes engagemang i byns utvecklingsarbete respektive den ende kvarvarande bondens arbete för att driva sitt lantbruk vidare. Forskningsmässigt ser jag risker med denna uppdelning vilka diskuterades vid den tidigare nämnda forskningskonferensen i Florens. En alltför stark betoning på

macken och idrottsföreningen nödvändiga pusselbitar för byns överlevnad. Strax efter den första kulturfesterna ordnades gatlyse genom byn. Bygden fortsatte sedan att arrangera en mängd aktiviteter, varav de flesta var riktade till allmänheten. 1992-94 arrangerades bygdespel med totalt ca 1 500 besökare. Den under åren 1986-1995 återkommande Hästar-hundar-hantverk marknaden lockade ett år som mest 2000 besökare. Allt fler bybor involverades i arbetet. Efter en mängd arrangemang fanns det en duktig arrangörsstab i bygden, berättar Loes. Hon beskriver sin egen roll som den utåtriktade men säger vidare att ”andra gör andra saker, vi har olika kunskap och kompetens, det räcker inte med att stå och prata så här”.

Från aktiviteter till projekt eller från att ha kul till att överleva

Så småningom började aktiviteterna övergå till projekt. Från framgångsrika arrangemang växlade arbetet över till framgångsrika projekt. Bygdegruppen har varit involverad i projekt som har handlat om: Gatlyse, byggandet av idrottsföreningens klubbstuga, ädelfiske i en tjärn, renovering av det gamla ordenshuset/numera föreningshuset, byggandet av camping, reningsverket, ett samverkansprojekt mellan fem byar (studiecirklar i byhistoria, kurser i guidning och marknadsföring, studieresor till Dalarna och England, IT-stuga i skolan, skoter-spår, restaurering av fäbodstuga, ridbana med belysning, stall och dass, kaféverksamhet och marknadsföring), ett fiskeprojekt, byggande av fler stugor till campingen och en raststuga vid ridbanan. Projekten har genomförts med i huvudsak ideellt arbete, undantaget ”Fem byar-projektet” som genom EU-finansiering lyckades med att halvtidsanställa projektledare. Allt det praktiska arbetet utfördes dock ideellt av bybor.

För att orka med alla arrangemang samt för att undvika aktivitetskrokar samordnades veckoarrangemang mellan byarna. Loes säger: ”Ett tag kände vi att vi gjorde allt för folk utifrån, inte för oss själva, men det har vi börjat förändra nu.” Presentationen går vidare med att Loes skickar runt en bok som skrivits av hästkännaren Anders Gernandt. Boken innehåller en textsida om hans engagemang i hästarrangemanget i Myckelgensjö. I boken ligger också ett kort där han tackar för alla de gånger han bjudits in att delta som konferencier vid bygdens sommarmarknader, där hästuppvisningar varit ett stående inslag (Loes förde med sig sitt hästintresse till bygden, min anm). ”För att ni ska se att det är sant, att vi inte hittar på”, säger Loes lite skämtsamt men ändå med ett visst allvar. Flera gånger under presentationen märker jag att hon anstränger sig för att försöka övertyga oss om att det hon säger är sant och inte uppdyktat. Det ger en glimt av

---

utvecklingsspåret kan medföra att jordbruket och dess betydelse för en levande landsbygd förbises. Båda spåren är viktiga och behöver belysas. För en utförlig beskrivning av svensk landsbygdsforsknings inriktning se Nordregios kunskapsöversikt från 2000, *Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling*. Där görs en uppdelning mellan utvecklingsinriktad respektive strukturanalytisk landsbygdsforskning.

den position som Loes och Tore befinner sig i, i denna stund, men också i bygdeutvecklingsarbetet. För att bli sedda och trodda måste de bevisa att det de säger är riktigt. De agerar utifrån en position där de inte känner sig trodda. Också här bland akademikerna agerar de för att bevisa, förklara och få oss att förstå.

”Bevismaterialet” skickas runt, därefter visas en tio minuter lång video som filmades inför deltagandet i en internationell konferens. Efter videovisningen reflekterar Loes vidare över bygdens utvecklingsarbete. Från början var aktiviteterna något de gjorde för att det var kul. De fick mediauppmärksamhet och kände sig stolta över vad de genomförde, ”det blev mer och mer”. Det var vid 1980-talets slut och Hela Sverige ska Leva-kampanjen drog genom landet. Samtidigt hotades byns skola och affär av stängning respektive nedläggning. Under 1980-talet försvann posten. ”Plötsligt var det inte bara på skoj utan det handlade om att överleva, vi insåg att vi måste bevaka vad som händer”, säger Loes. Utvecklingsarbetet gick från att vara arrangemang till att bli något mer. Plötsligt blev landsbygden ett problem och det kändes i arbetet, fortsätter hon.

Bygdeföreningen hade byggt upp en camping men efter färdigställandet tornade andra hot upp sig. Skolan hotades av nedläggning. Tore flikar in att ”vi har levt med hotet i 30 års tid, vi är vana... men ändå”. Skolan och affären, allt hänger ihop i en liten bygd, säger Tore och Loes. För att stärka affären, campingen och byn enades bygden om att utveckla caféverksamhet. Det ville de göra genom att samtidigt utveckla verksamheten kring den unika månghundraåriga gamla gård som finns på platsen. Allt mer av utvecklingsarbetet kom att handla om satsningar på turism för att skapa arbetstillfällen. Förslagen presenterades för tjänstemän ansvariga för turismutveckling, näringslivsfrågor och landsbygdsutveckling. Förslagen möttes av motargument från tjänstemännen som ställde sig kritiska till att idéerna byggde på ideellt arbete och inte innehöll någon affärsidé. Enligt dem skulle idéerna inte skapa några nya arbetstillfällen.

Loes berättar om hur den möjlighet som den gamla gården erbjuder i bygdeutvecklings- och turismsammanhang beskrivits av läns museet som bevakar och skyddar den utifrån kulturminnesaspekter. Bygdeföreningen värnar om gården som de upplever vara en del av sin bygd och därmed en del av dem. I sin strävan efter att överleva och locka människor till bygden har de många idéer om hur de vill utveckla verksamhet i anslutning till gården. Samtal har under lång tid förts med läns museet som hittills varit avvisande till större satsningar. Olika intressen ställs mot varandra. Det här är en mycket viktig framtidsfråga för bygden säger Loes innan hon övergår till att berätta om olika internationella sammanhang som hon genom bygdeutvecklingsarbetet deltagit i.

Lokala erfarenheter i transnationellt perspektiv

En konferensdokumentation från Holland skickas runt. I den finns både Loes och Anna-Karin med som deltagare. Jag noterar att de deltog för att presentera sitt arbete och sin kommun genom att tala om: ”A living countryside with people

who take care of themselves.” Det är en resa som jag vet har betytt mycket för dem båda, genom de kontakter som då knöts och som de vidareutvecklade. Loes fick kontakt med likasinnade från andra länder. Några av dessa träffade hon på nytt när hon senare deltog i en konferens i Grekland, liksom i Italien. Kontakterna med olika personer ledde till studiebesök och erfarenhetsutbyte mellan den egna bygden och andra länder. Hon berättar om dessa resor och möten som något viktigt. En särskild gemenskap har hon känt med de deltagare som liksom hon själv varit förankrade i ”verkligheten”. Men också forskare som intresserat sig för lokal utveckling och praktikers synpunkter har gett henne ny energi.

Vid dessa internationella möten har bygdeutvecklare och forskare samtalat om gemensamma frågeställningar men också om det avstånd som råder mellan praktik och forskning. Efter att ha deltagit i ett antal sådana diskussioner har Loes aktivt börjat verka för att försöka överbrygga avståndet. Hon har förstått hur viktigt det är med direkta kontakter till organisationer och institutioner, att skapa nätverk som stöd och bollplank. Det är nödvändigt för att vi (bygdeutvecklingen, min anm) ska komma fram, säger hon. Varför ska vi inte kunna ha direktkontakt med universiteten, för att diskutera våra frågor och vara bollplank till varandra? Hon efterfrågar en dialog mellan forskningen och praktiken som hon inte tycker finns men som hon tror skulle vara en styrka för båda. Som bygdeutvecklare behöver hon hjälp med att vrida och vända på frågor och få nya perspektiv, i öppna samtal.

Kontakten med kommuntjänstemän och politiker blir väldigt svår därför att där är positionerna låsta, menar hon. När de ser oss tänker de att ”nu vill de ha pengar igen”! Det blir ingen öppen diskussion eller dialog. För kommuntjänstemännen har det ideella arbetet ingen tyngd, i jämförelse med näringslivet. Hon berättar om den attityd hon möts av som bygdeutvecklare. ”Vi har erfarenheter men vi är ideellt arbetande, vi kan inte så mycket... så känns det”, säger hon. Bemötandet skiftar beroende på var hon befinner sig. När hon som representant för sin bygdeförening ringer upp tjänstemän eller politiker har hon mötts av en helt annan attityd än när hon ringt i egenskap av sin projektanställning på kommunen. Som den senare fick hon omedelbar uppmärksamhet och ett vänligt bemötande, ”dörrarna öppnades”. Som den förra fick hon helt andra svar, blev hänvisad vidare eller avvisad, ingen lyssnade. Det har varit en intressant erfarenhet, avslutar hon.

Loes berättelse för oss till bygdeutvecklingsarbetets legitimitetsproblematik; vilket värde har det arbete som görs, vem värderar och på vilka grunder? Utifrån berättelsen tycks det ideella arbetet vara något av nyckeln i denna problematik. För bygderna är det nödvändigt för att åstadkomma saker och ting, det är roligt att göra saker tillsammans, lyckade (i huvudsak ideella) projekt bidrar till att skapa gemenskap och en positiv tro på framtiden, vars dystra ansikte hotar oroväckande nära. Det finns en stark (överlevnads)vilja och kraft i bygdeutvecklingsarbetet, men det är en ideell verksamhet som inte har någon status där beslut

fattas. Vidare bedöms det på affärsmässiga grunder, vilket kan vara problematiskt eftersom det inte är utgångspunkter som vinst och tillväxt som styr bygdeutvecklarna, utan snarare omtanken om ett samhälles överlevnad i ett bredare perspektiv, där företagandet kan utgöra en överlevnadsmöjlighet bland många andra. Landsbygdens mångsyssleri gör sig fortfarande gällande. Att bemöta denna problematik är en del av vardagsarbetet för många lokala grupper och eldsjälur.

Loes framställning följs av reflektioner från seminariedeltagarna som utmynnar i just ett öppet samtal där några av de tankespår som berörts i presentationen fördjupas. Samtalet återkommer till värdefrågan. Någon av deltagarna använder ordet gräsrot och Loes reagerar. För att illustrera hur illa hon tycker om ordet berättar hon om en händelse från ett studiebesök i Skottland. Någon sade till henne och hela gruppen att "you are the grassroots"! Loes svarade med att fråga: "If I am the grassroot, what are you?" Att vara gräsrot känns inte som någonting positivt. Gräsrötter växer under jorden, de syns inte och de är lätta att rycka loss om de skulle råka sticka upp. Någon gräsrot vill hon inte vara.

Nätverk och dialog – metoder för synliggörande och legitimitet?

Loes berättar vidare om hur deltagandet i forskningskonferensen i Florens medförde att hon som första praktiker blev invald i den planeringsgrupp som förbereder kommande konferens i Portugal år 2004. Eftersom jag deltog vid samma tillfälle fick jag uppleva det banbrytande steg som detta faktiskt var, i just det sammanhanget. Genom att vilja och (till slut) våga ställa upp som medlem i styrgruppen bryter Loes, som praktiker, ny mark i ett forskningsnätverk som hittills varit starkt dominerat av enbart landsbygdsforskare. Loes vill gärna verka för att konferensen så småningom ska komma till Sverige och förhoppningsvis hennes kommun/län. Tidningsartiklar är viktiga, säger hon. Dels sprids information men återigen handlar det om att synas. Före och efter konferensen uppmärksammades hennes deltagande i lokala tidningsreportage. Hon berättar om hur en kommuntjänsteman efter att ha läst en av tidningsartiklarna, vid en lunch kom fram och satte sig ned bredvid henne (vilket aldrig hänt tidigare) med orden: "Jag har sett att nu är du på EU-nivå." Loes skrattar lite men säger samtidigt med allvarlig röst: "Då var jag värd att prata med." Att vara aktiv i internationella sammanhang har bidragit till att höja hennes status som lokal eldsjäl i den egna kommunen, bland politiker och tjänstemän.

Seminarier tar lunch och eftermiddagen viks åt att diskutera de frågor och problem som formulerats av Loes och Tore. Den röda tråd som framträder allt klarare handlar om att synliggöra och värdera landsbygdsutvecklingsarbetet. Bygdeutvecklarna kämpar med att legitimera det egna bygdeutvecklingsarbetet och i förlängningen landsbygden. Det är ett besjälade arbete fyllt av känslor. Vid den här tiden på eftermiddagen börjar det stå klart för flera av oss som deltar att Loes och Tore vill få stöd av forskare i sin strategi för att synliggöra och

legitimera. Forskning kan ge legitimitet. Det är därför vi samlats i en konferenslokal vid statens lantbruksuniversitet, långväga från den bygd som samtalet cirkulerar kring. Också här, just i denna stund, pågår bygdeutvecklingsarbetet. Eldsjälarna är här för att formulera och förmedla, för att bjuda in till dialog och samtal. De vill få oss att förstå, att se deras bilder och lyssna till deras berättelser. Hela dagen slås jag av hur svårt vi ändå har att förstå varandra trots att vi verkligen försöker. Loes och Tore vill inte bara förmedla, de ställer också frågor som kräver svar. De vill ha något tillbaka av oss som sitter där.

När jag lyssnar till deras berättelser hör jag ekot av liknande berättelser som jag stött på under de år jag intresserat mig för landsbygdsutveckling. Kanske kan berättelsernas likheter hjälpa till att förklara den problematik som Loes och Tore försöker klä i ord och bild, framför oss. Det de upplever har många grupper upplevt tidigare och andra gör det just nu. Det förringar inte problemet, snarare tvärtom. Det som ekar starkast är just grupperns betoning av att synliggöra och få acceptens för landsbygdens speciella perspektiv, för behov och förutsättningar, för problem och möjligheter. Trots en period av ca tjugo års bygdeutvecklingsarbete i Sverige, från 1980-talets mitt och fram tills idag, fortsätter bygdegrupper att tala om och ge uttryck för erfarenheter av att inte synas eller värderas ”på allvar”. För att åskådliggöra den problematik som eldsjälarna och bygdegrupper ställs inför, samt för att belysa hur eldsjälsarbetet ingår i att hantera denna problematik finner jag det viktigt att lyfta fram Loes och Tores upplevelser. De har presenterat en rad framgångsrika arrangemang och projekt för oss, ändå känner de sig osynliga. Från en sådan utsiktspunkt går det att förstå deras för-tvivlan men också passion och engagemang. Vad krävs för att bryta bygdeutvecklingens osynlighet och få legitimitet?

Loes och Tores strategi är att bygga ett starkt nätverk, som stöd för dem själva i rollen som eldsjälarna men också som stöd för bygden. Här ser de universiteten som en tänkbar aktör för kunskapsutbyte och diskussion om frågor som förhoppningsvis är viktiga för både praktiker och forskare. I eldsjälsrollen kan de ibland känna sig ensamma och trötta. Det är svårt att ständigt mobilisera ork och engagemang. Båda känner behov att få stöd och uppmuntran från andra utanför lokalsamhället, eller ”utifrån” som Loes säger.

Fram till nu är det Loes som talat mest men nu hörs Tores röst i rummet: ”Hittills har vi varit steget före i vår bygd. Det är särskilt viktigt eftersom vår bygd är den sista, den ligger längst bort ifrån centralorten. Vi känner att vi har ett stort ansvar. Därför vilar det ett tyngre ok på våra axlar för att överleva, det är bara ett par steg kvar så är vi ute i storskogen. Vi är lite för små, byn har ingen stor och viktig företagare eller liknande.” Han fortsätter: ”Landsbygden kostar, det är ju så, vi får stå med mössan i hand.” Det är ett politiskt och ekonomiskt konstaterande men orden rymmer också en känsla av att ha ett mindre värde just som landsbygdsbo. Loes förmedlar samma känsla. Det är även en ständigt återkommande erfarenhet från mitt fältarbete.

Tores bild av någon som står med mössan i hand och bugar förefaller mig lite paradoxal med tanke på eldsjäalars framåtanda. Men kanske är det just denna starka bild som lever kvar som en ständig känsla av underlägsenhet, att buga och vara tacksam. Runt denna bild samsas nya bilder som formas av eldsjäalars tro på att det går att förändra och att landsbygden har ett värde. Tores ord visar hur komplext bygdeutvecklingsarbetet är. Där samsas historia, nutid, bilder, upplevelser och känslor som sitter djupt hos människor. Allt detta bearbetas och hanteras i utvecklingsarbetet där det omvandlas till förändringsstrategier för framtiden. Utifrån ett sådant perspektiv förefaller utvecklingsarbetet vara ett sätt att hantera inte bara faktiska förhållanden utan även upplevelser och känslor. Om vi inte kan förstå de känslor (av hopplöshet och osynliggörande) som eldsjälarna och bygdegrupper uttrycker, kan vi då förstå det lokala utvecklingsarbetet?

Seminarieriet går mot sitt slut. En stor del av dagen har handlat om våra försök att förstå varandra, praktiker och forskare. Ett uttalande från en deltagande doktorand visar hur svårt vi har att tala utan att tala förbi varandra. Doktoranden menar att lösningen på den problematik som presenteras kanske handlar om två steg, att "rädda eldsjälarna" och att "rädda byn". Loes förtydligar att det inte handlar om att de vill räddas, däremot efterfrågar de stöd i arbetet med att rädda sig själva och att utveckla nya möjligheter för överlevnad. Tore gör avslutningsvis ett sista försök att få oss (forskare) att förstå vad han tänker och känner. Hans ord avslutar seminariet och de får även avsluta denna redogörelse av en bygds utvecklingsarbete: "Vi tittar på byn... där bor inte många idag... hur ska det gå? Hur blir det i framtiden? Vi har ett långsiktigt tänkande, vi tänker inte att det är bra som det är. Det är hela tiden kampen om överlevnad, det är det som gäller i slutändan. Det är tanken framåt som gäller. Vi vill göra någonting."

Jag gör sällskap med Loes och Tore till tågstationen. Där sitter vi en stund, småpratar och tar igen oss innan vi åker åt olika håll. Vad tycker de om dagen? Blev den vad de tänkt? Jodå, de är trötta men känner sig ganska nöjda. De hoppas att seminariedagen ska leda vidare till något konkret för deras utvecklingsarbete. Där, på centralen i universitetsstaden Uppsala men snart på väg tillbaka till den norrländska landsbygden, lämnar vi de två eldsjälarna för att träffa en annan.

Möte med Anna-Karin

Anna-Karin är den person jag tillbringat mest tid med under fältarbetet. Hon håller samman utvecklingsarbetet i sin bygd och driver det framåt. Själv skulle hon kanske inte hålla med om den beskrivningen. Hon framhåller gärna andra och menar att det finns flera eldsjälarna i bygden som är lika viktiga och att alla är viktiga för att utvecklingsarbetet ska lyckas. Men av dem runtomkring beskrivs hon som eldsjäl och jag har svårt att föreställa mig någon som bättre skulle göra skäl för namnet. För henne är allt möjligt. Jag tror att det är den tron och kraften som bär både henne och de andra genom bygdeutvecklingens dalgångar. Trots att

jag vid otaliga tillfällen sett prov på Anna-Karins förmåga att lösa svåra och till synes hopplösa situationer är den drivkraft hon har på många sätt fortfarande, för mig, ett mysterium.

Anna-Karin är företagare. Tillsammans med sin man driver hon en getgård med ca 60 getter.¹⁹ Ostproduktionen distribueras både lokalt och nationellt. Arbetet med getgården upptar 3-4 av veckans arbetsdagar. Utöver företagandet är Anna-Karin engagerad i mycket av det som händer i bygden. Numera är hon inte en helt ideellt arbetande eldsjäl. De projekt som drivs gör att hon kan försörja sig genom att kombinera bygdeutvecklingsarbetet med arbetet i den egna getgården. Hon är anställd av bykooperativet för att samordna ett av de EU-finansierade projekt som drivs i bygden men arbetar i sin halvtidsanställning för detta projekt betydligt mer än så.

Projektanställningen täcker inte in den arbetstid som läggs ned under sena kvällar, nätter och helger eller den samordnande planering, mellan projekt och aktiviteter, som ständigt krävs för att allting ska fungera utan större missöden. Bygdeutvecklingsarbetet innebär i Anna-Karins bygd en slags symbios där olika föreningar, företag, projekt, aktiviteter och utbildningar går in i varandra. Allt hänger ihop i ett mer eller mindre lösligt nätverk. Hon tycker själv att det finns en skillnad mellan föreningarna i bygden, där några arbetar förvaltande medan andra utvecklar. Hon trivs bäst med att arbeta för de föreningar som vill utveckla någonting. Genom sitt starka engagemang, sin initiativkraft och handlingsförmåga (och säkert många fler saker) har hon blivit spindeln i nätet.

Bygdens "Må bra"-vision

Den gemensamma visionen som formulerats av och för lokalsamhället handlar om att "må bra". Det är den röda tråd kring vilket utvecklingsarbetet drivs framåt. Mycket av arbetet har kommit att kretsa kring hälsa och turism. Bygden driver en välbesökt camping och stugby, vackert belägen vid en långsträckt sjö. Det är på denna plats som bygdens stora framtidsprojekt och vision håller på att ta form, genom byggandet av ett turist- och företagscenter eller som bygden också beskriver det, ett ekologiskt hälsohus. Under mina besök bevittnar jag hur den gamla dansplatsen sakta men säkert förvandlas till en annan slags mötesplats, en blandning av gammalt och nytt. Liksom på många andra ställen på landsbygden har intresset för dans avtagit. Kostnader för orkestrar har stigit så att idrottsföreningen omöjligt haft råd att fortsätta med verksamheten. Den en gång så välbesökta dans- och festplatsen har stått och förfallit i många år, endast använd vid ett fåtal tillfällen. Men nu händer något nytt med platsen.

---

¹⁹ Tillsammans med sin syster började Anna-Karin med getter 1973. Några år senare startade hon, tillsammans med sin man, det företag som de fortfarande driver. När de 1980 flyttade till gården strax utanför Trehörningsjö fördubblade de getbesättningen för att båda skulle kunna försörja sig heltid på gården.

Mitt i detta, och som en integrerad del i förverkligandet av den nya mötesplatsen, pågår ett projekt för långtidssjukskrivna och långtidsarbetslösa. Två av projektdeltagarna har hittills anställts i det projekt som de själva ingår i. Några deltagare arbetsprövar i bygdens företag. Åter andra har fått regelrätta anställningar under projekttidens gång. I den mån deltagare orkar och vill bjuds de in att delta i utvecklingsarbetets olika aktiviteter och sysslor. Det kan vara allt från att snickra möbler, hjälpa till på campingen och sköta servering vid konferenser till att gå olika kurser och utbildningar (i språk, jakt och turism, data, foto, marknadsföring m m). I bygdens datastuga, inrymd i medborgarhuset, har det arbetats mycket med distansundervisning via telebild. Projektdeltagare integreras i utvecklingsarbetet och bygdens angelägenheter och ges möjligheter att bli en del i den sociala gemenskapen. Projekten som en del av bytvecklingsarbetet beskrivs inte närmare här.²⁰

Eldsjälars lokala ansvarstagande

Med den korta beskrivningen ovan vill jag ge en bild av som pågår i Trehörningsjöes bygdeutvecklingsarbete och därmed vad som rör sig i Anna-Karins tankar. Även om hon får hjälp från andra engagerade i bygden och i projekten så har det blivit hennes roll att hålla ihop verksamheterna vilket innebär att frågor av mindre eller större mått ska lösas varje dag. Men i arbetet finns också en glädje över att åstadkomma saker tillsammans med andra. Att vara eldsjäl är för Anna-Karin ett vardagsarbete men inte vilket som helst utan ett dygnet runt arbete med ständig beredskap. I arbetet med att driva projekt framåt är det alltid något som måste göras och någon som måste ansvara för att det görs. Anna-Karin har tagit på sig det ansvaret. Det ingen annan vill eller orkar utträta det tar hon själv hand om, eftersom det måste göras. Det innebär ofta arbete på sena kvällar och nätter. Många gånger under mina fältbesök har hon varit den som stannat och jobbat vidare, när alla andra för länge sedan gett upp och åkt hem. Kanske är det detta självpåtagna ansvar som bidrar till hennes behov av att ha kontroll över vad som händer.

Det engagemang Anna-Karin förkroppsligar genom eldsjälsarbetet är en styrka men också en risk för henne själv och bygden. Hon bär ett tungt ansvar. Med jämna mellanrum ”kör hon slut på sig”. Efter en tids sjukdom är hon tillbaka igen. Bygden försöker på olika sätt att värna om henne. Det är en riskfylld balansgång som fortgår i strävan att genomföra bygdens visioner som i grunden handlar om att *må bra* i lokalsamhället, att skapa arbetstillfällen för bygdens kvinnor och en framtidstro för alla. Den starka drivkraft som bär Anna-Karin framåt smittar av sig på andra men den riskerar också att ställa andra i skymundan. Hon är medveten om att envisheten och behovet av att ha överblick

---

²⁰ Se s 208-230 i Forsberg (2001) för en grundligare beskrivning av utvecklingsarbetet i Trehörningsjö.

och kontroll (det går fortast om hon gör saker själv) kan upplevas irriterande av dem som finns närmast runtomkring henne i det dagliga arbetet, och arbetar med att försöka kliva åt sidan och inte vara alltför styrande. Eftersom alla känner varandra väl och arbetar mot samma mål blir meningsskiljaktigheterna inte oöverstigliga trots att de finns där. Man försöker hantera varandras olika sidor efter bästa förmåga. Det vardagliga arbetet måste ju fungera och de långsiktiga målen nås.

De samtal som Anna-Karin och jag haft under den här tiden har ofta handlat om oro och bekymmer för olika saker som rört bygden, utvecklingsprojekten och framtiden. Bemötandet och hanterandet av kontakter med myndigheter, har varit en ständigt återkommande fråga. I dessa samtal har Anna-Karin många gånger ifrågasatt sitt eget handlande, antingen gentemot andra involverade i bygdeutvecklingsarbetet eller hur hon agerat i sina kontakter med myndigheter. Men eldsjälsarbetet är inte bara betungande. Det är något som känns viktigt, som hon trivs med att göra och som hon är duktig på. Att genom bygdeutvecklingsarbetet verka för bygdens bästa har blivit en slags livsstil och en del av den egna identiteten. Jag tror inte att det är oviktigt att det i Anna-Karins släkt finns personer som före henne visat starkt engagemang med sina liv och gärningar. Engagemang är med andra ord något som har funnits runt henne sedan barnsben.

Vad jag upplevt särskilt starkt när jag följt Anna-Karin är hur eldsjälsarbetet krävt engagemang både inåt (lokalsamhället) och utåt (kontakter för att gynna lokalsamhället). Hon är spindeln i nätet i lokalsamhället. Genom att nätverka agerar hon samtidigt krockkudde för bygden i kontakter med myndigheter. Mycket av det hon gör utanför lokalsamhället är osynligt i bygden och svårt att förmedla. Kanske är intresset för vad hon gör på möten, konferenser och seminarier på andra platser inte heller så stort i bygden? Huvudsaken är att de vet att hon agerar och talar för bygden/landsbygden. De litar på henne. Det medför att en del av eldsjälsarbetet, det utåtriktade, blir osynligt lokalt. Det Anna-Karin gör när hon befinner sig i bygden däremot det syns och märks. Där är hon som eldsjäl ständigt synlig, påpassad och efterfrågad (vilket också kan upplevas som en belastning) – där tas hon också för given. Andra förväntar sig att hon ska lösa och fixa saker. Eldsjälsarbetet på hemmaplan blir praktiskt och konkret. Det handlar först och främst om att lösa de dagliga frågorna.

Inåt- respektive utåtriktat arbete

När Anna-Karin förflyttar sig utanför lokalsamhället blir eldsjälsarbetet annorlunda, eller snarare; det vardagliga får andra perspektiv. Kraven på praktiska lösningar lämnas en stund därefter (om inte telefonen ringer och hon måste ägna sig åt det också, vilket för det mesta händer), för ett mer reflekterande arbete där hon kan använda sina mångåriga erfarenheter av bygdeutveckling. Hon blommar ut, folk lyssnar på vad hon har att säga och hon får bekräftelse på att det hon gör har betydelse. Eftersom hon inte är rädd för att säga vad hon tycker eller att ta

plats lämnar hon avtryck på de platser där hon befinner sig. Inte sällan tilldelas hon "ledande" roller vid konferenser och möten. Ett exempel är det flerlänsövergripande projekt som hon engagerat sig i med syfte att utveckla turismen i bygden mot den tyska marknaden. I detta mångmiljonprojekt valdes hon enhälligt av övriga deltagare från sitt län till projektsamordnare.

Det tycks mig som att Anna-Karin hämtar ny kraft ur framförallt det utåtriktade arbetet, men också i gemenskapen i det vardagliga arbetet i bygden. Det lokala arbetet inte bara tar utan ger också kraft i det som åstadkoms gemensamt, i att lyckas med projekt, i en stolthet för bygden och förnyad tro på framtiden. Det inåt- och utåtriktade arbetet hänger nära samman med varandra men har olika innehåll. I arbetet på hemmaplan gäller det att mobilisera, förankra, förverkliga och driva. Det är ett (var)dagligt eldsjälsarbete som tar mycket tid och kraft och det är i detta arbete hindren för bygdeutveckling många gånger gör sig gällande (se Anna-Karins egna beskrivningar nedan). Hindren, ofta i form av tjänstemän på kommunen, länsstyrelsen, strukturfondssekretariatet eller försäkringskassan, ska hanteras och helst forceras. Det innebär en hel del strategiskt arbete. Anna-Karin talar om det som "svårigheterna" med utvecklingsarbetet. Den kraft som rinner bort i det "inre" arbetet behöver fyllas på.

Det utåtriktade arbete som både Loes och Anna-Karin engagerar sig i som eldsjäl har här en viktig funktion att fylla genom att fungera som påfyllnad för dem själva. De åker iväg och möter likasinnade som speglar deras egen problematik och för diskussioner som de känner igen sig i. Det ger förnyad energi att använda i det egna lokala utvecklingsarbetet, men också en mängd kontakter som är ovärderliga. Som en del i den lokala strategin för överlevnad och utveckling, förflyttar sig eldsjälarna mellan lokalsamhället och omvärlden. Det är på det här sättet, genom kontaktskapande och nätverkande, som både Loes och Anna-Karin hittat/hittar de personer och organisationer som är nödvändiga för att föra bygdeutvecklingsarbetet vidare framåt. Ett kort samtal på en konferens kan några månader senare visa sig avgörande i en viktig fråga. Ingen kontakt är oviktig. Inget, eller väldigt lite, sker av en slump. I denna nätverksstrategi för synliggörande är jag medveten om att jag själv är en aktör, genom det jag gör och skriver i min roll som forskare. "De" blir en del av min empiri och jag blir en del av deras synliggörande. Genom ett sådant utbyte, de samtal vi fört under fältarbetstiden och det pågående samtal som vi fortfarande för hoppas jag, med mitt avhandlingsarbete, komma närmare en förståelse av innehållet i det lokala perspektiv som är deras.

Utöver sitt bygde- och samhällsengagemang agerar och drivs Loes och Anna-Karin även av personliga intressen, nyfikenhet och tror jag en känsla av att vara aktiva yrkesverksamma kvinnor på jakt efter nya utmaningar och lärdomar. Eldsjälsarbetet för bygdeutveckling har en identitetsskapande och på ett sätt yrkesmässig funktion, även om det inte betraktas som ett "yrke". Att följa två eldsjäl i aktion har även inneburit att jag fått se olika sidor av eldsjälsarbetet. En sida

handlar om den ensamhet, tomhet, osäkerhet och hopplöshet som också den mest engagerade ibland känner.

Utdrag från brevväxling i september 2001

Breven som presenteras nedan skrevs under en arbetsam period som bestod av omskrivning på omskrivning av bygdens stora framtidsprojekt, för att få det godkänt av strukturfondskansliet. Kansliet lanserade med jämna mellanrum nya direktiv och förslag på ”rätt åtgärd” för projektet. Anna-Karin skrev och satt i möten om vartannat. Det var en utdragen process som pågick i ett och ett halvt år, och som tog mycket kraft. Beslut om beviljande av medel bordlades ett antal gånger, alltid med olika motivering. Ovisshet och hopplöshet präglade Anna-Karins, och övriga engagerades, tillvaro denna tid. Till sist fick bygden stöd av kommunen som backade upp projektet så att det slutligen gick i hamn, visserligen rejält nedbantat och omgjort men dock.

Anna-Karins erfarenhet är att stödjande (respektive hindrande) aktörer tenderar att växla beroende av olika sakfrågor. Breven berättar om det stora avstånd som finns mellan bygden och byråkratin (i det här fallet länsstyrelsen/strukturfondskansliet). Framställningen av projektet har upplevts oklar av länsstyrelsen, vilket Anna-Karin har förståelse för. Det paradoxala, som jag ser det, är att själva ansökningsförfarandet tvingar in den lokala projektiden under olika rubriker och styckar upp den tills den blir oigenkännbar, för både bygden och byråkratin. Anna-Karin uppfattar de ständigt nya direktiven som en byråkratisk strategi för att få henne och bygdegruppen att tappa gnistan, och helt enkelt ge upp projektet. I den här och många liknande processer som jag kunnat följa synliggörs den maktsituation som finns inbyggd i relationerna mellan tjänstemän (handläggare) och/eller politiker (beslutsfattare), i förhållande till representanter för lokala utvecklingsgrupper (eldsjälar).

Det hängsmycke av magiskt glas som Anna-Karin berättar om nedan, ”som är bra att ha om man vill bryta strukturer”, visar hur hon mitt i all misströstan ändå inte ger upp tanken på att det är möjligt att förändra. När det känns tungt finner hon tröst och får förnyad kraft hos nätverk utanför bygden. Om vi tycker att bygdeutvecklingsarbetet är viktigt kanske det finns anledning att begrunda hur eldsjälar och lokala grupper bemöts och hanteras i sina kontakter med beslutsfattande strukturer. Risker är annars att de faktiskt ger upp, och våra landsbygder förlorar utvecklingskraft och framtidstro.

För att spegla något av allt detta som det innebär att vara eldsjäl presenteras nedan några nedkortade utdrag från den e-postväxling som pågått mellan mig och Anna-Karin under min fältarbetstid. Hennes ord och berättelser ger en inblick i den tankevärld och den verklighet som är eldsjälens; fylld av vardagliga svårigheter, glädjeämnen och möten med människor som ger ny energi. Även här är resonemangen om status och legitimitet relevanta, relaterade till struktur och makt (citat från e-post som jag fått av Anna-Karin):

En dag i september 2001

Jo, jag ska än en gång dra tillbaks ansökan för att skriva om den, ny åtgärd ska det vara denna gång. Mötet kändes inte så hemskt som jag väntat mig. Kommunalrådet drog det mesta och Stig ("manlig" eldsjäl från bygden, min anm) och jag fyllde på. Länsstyrelsens folk är dåligt pålästa, har inte koll alls egentligen. [...] En åsikt som jag delar är att vi gått som katten kring het gröt och inte klart uttalat att målet är ombyggnaden av dansplatsen utan vi har skrivit att målet är ökad besöksnäring osv och att medlet är ombyggnaden. Men det här kan man ju diskutera, vad är medlet, målet och syftet med det man gör. Att jag är tvungen att dra tillbaks ansökan är ett sätt för länsstyrelsens tjänstemän att visa att dom har makt och att sätta mig i en fruktansvärd massa arbete och förhoppningsvis få mig att ge upp. [...] Det som skiljer den här gången är att vi har massivt stöd från kommunen i ryggen, dels under mötet då dom ställde upp med gott om folk och verkligen stödde oss och kommunalrådet som drog projektet, dels i en fruktansvärd massa pengar i medfinansieringen och dels i hjälp att hantera länsstyrelsen och att nu hjälpa oss fram med ansökan. Jag har bokat in tre träffar på kommunens EU-kontor till veckan och på torsdag ska vi också ha med vår handläggare på länsstyrelsen (strukturfondskansliet, min anm). [...] Nu mår jag bara illa av ovissheten av att vara inlurad i att göra en massa som jag inte vet om det får någon effekt.

Följande dag (se ovan)

Var på häxutnämning i Härnösand idag. Margareta Winberg pratade om säker mat. Årets häxa (Anna-Karin har själv fått denna utmärkelse, min anm) blev en textilkonstnär med lokalt och internationellt engagemang inte minst bland utsatta människor. Träffade vår handläggare på strukturfondskansliet fram och tillbaka men hon kunde inte hjälpa mig få ut papperen från diariet. Säger att hon ska skicka originalen på medfinansieringen per post till veckan. Lantbruksdirektören gjorde sig lustig över mig inför Margareta Winberg genom att säga att jag höll länsstyrelsens tjänstemän sysselsatta med mina ansökningar och jag svarade detsamma, och kontrade med att det var ingenting mot hur tjänstemännen höll oss sysselsatta med att gång efter annan ha oss att göra om ansökningarna. Sedan så berättade jag om mitt senaste hängsmycke av magiskt glas från USA som är bra att ha om man vill bryta strukturer. Vid lunchen pratade jag om vår bygd med Margareta Winbergs sakkunnige vad han nu hette. Bland annat nämnde jag lite om det arbete du gör hos oss och även lite om det otäcka med att samhället låter byråkratin stjåla så mycket energi och utvecklingskraft [...]. Jag mår rejält dåligt och någon nytändning tror jag inte riktigt på men det kändes skönt att få träffa dom andra häxorna och lätta lite på trycket.

Sammanfattande reflektioner

Tidigare studier har visat på eldsjäalars engagemang som en viktig förutsättning för genomförande av aktiviteter och projekt i lokalt utvecklingsarbete. Eldsjälars verksamhet har beskrivits och tolkats i termer av förändringsarbete. Det har konstaterats att de fungerar som drivkrafter och möjliggörare för mobilisering och förändring. I den problematisering av eldsjäalsrollen som pågår i forskning och praktik lyfts även det motsatta fram, det vill säga eldsjälen (som tappar den demokratiska förankringen) riskerar att verka i motsatt riktning. Om förankringen och delaktigheten upplevs otillräcklig kan andra känna sig överkörda och helt enkelt tappa intresset för utvecklingsarbetet, som övergår från att vara bygdens gemensamma angelägenhet till att bli eldsjälen allt mer enskilda intresse. Eldsjälen har här en viktig balansgång att klara av.

Av det empiriska avsnittet framgår att eldsjälsarbetet kan upplevas som ensamt, trots att det är lokalt förankrat. I den tidigare nämnda svenska förstudien om eldsjäalars situation (Emma Advice 2002) föreslås att kooperativa rådgivare vid landets lokala kooperativa utvecklingscentran; LKU:n, i högre grad än idag bör kunna fungera som mentorer för eldsjälarna. För en av de eldsjälar som beskrivs i detta kapitel har den kooperativa rådgivaren vid regionens LKU fungerat som någon att hämta råd och stöd hos. Båda eldsjälarna har agerat för att utveckla kontakter med flera utomstående aktörer i syfte att få hjälp med att reflektera kring sitt eget arbete. I det sammanhanget ser de universiteten som möjliga aktörer och samarbetspartners. Praktiken har närmat sig forskningen men i vilken utsträckning har (vill och/eller bör) forskningen närma sig praktiken? Frågan ställs här av två eldsjälar och jag finner den relevant att föra vidare.

Forskningen har som nämnts hittills intresserat sig mest för kvinnors lokala utvecklingsarbete. Sociologen Marianne Bull var först i Sverige med att studera och skriva om kvinnors förändringsarbete, som hon valde att benämna det. I ett antal rapporter bland annat för Glesbygdsverket och Folkrörelserådet skrev hon under 1990-talet om ”kvinnliga eldsjälar” och ”kvinnors utvecklingsprojekt” i glesbygd (se Bull 1991, 1993, 1994 m fl). Dessa rapporter beskriver kvinnor som eldsjälar i utvecklingsarbete. Det är intressant att notera att Bull (2000) i sitt bidrag till den regionalpolitiska utredningen byter begrepp och talar om entreprenörer och entreprenörskap. Ordet eldsjäl lyser med sin frånvaro. Kanske är avsikten med det nya språkbruket att förstärka legitimiteten för bygdeutveckling, men jag ser också risker med att placera bygdeutvecklingen i en företagardiskurs. Bygdeutveckling är något annat än företagande. Även om det finns likheter mellan de båda vill jag framhålla att de två områdena bör undersökas, beskrivas och analyseras utifrån sina egna förutsättningar och mål. Däremot vore det värdefullt att fortsätta Bulls undersökande av hur bygdeutveckling och företagande interagerar eller inte interagerar med varandra.

Med detta kapitel har jag velat belysa vad det kan innebära att som eldsjäl brinna för lokalt utvecklingsarbete. De eldsjälarna som beskrivs känner ett stort engagemang för sina bygder, de drivs också av en slags inre övertygelse som bottnar i att värna om landsbygden. För dem betyder det något särskilt att leva och bo där. De talar om "landsbygdens sak" och "landsbygdens problematik". De talar också om "problemet" som står i vägen för detta. Beskrivningarna står för komplexa processer som kräver mer djupgående analys. Här har jag genom att fokusera på den utåtriktade verksamheten ändå försökt snudda vid upplevelser, erfarenheter och handlingar som eldsjälarna uttrycker. Den problematik som framträder kopplas av grupperna själva till bygdeutvecklingens låga värde och status hos handläggande myndigheter samt i ett större perspektiv landsbygdens position och dess framtid. Relationsskapande, mellan exempelvis praktik och forskning, betraktas av eldsjälarna som ett sätt att bli synlig och få legitimitet.

Bygdeutvecklingsarbetet, som kännetecknas av ideellt engagemang och arbete, förefaller ha relativt låg status bland tjänstemän och beslutsfattare. Det empiriska materialet tyder på att osynligheten förstärks när det är kvinnor som sysslar med ideellt arbete. Men känslan av att befinna sig i en utsatt position förmedlas även av den manlige eldsjälen i kapitlets empiriska avsnitt, när han berättar om hur han som landsbygdsboende står (förväntas stå?) med mössan i hand. Denna bild kontrasterar starkt gentemot bilden av eldsjälsarbetet som frammanar handlingskraftiga kvinnor och män som med starkt engagemang och (främst ideellt) arbete utformar strategier för att synliggöra och rädda sina (lands)bygder. Båda bilderna är intressanta och hjälper oss att bättre förstå vad som innerst inne driver eldsjälarna i kampen för sina bygder, en vilja att göra något, att förändra, att bli synliga, att (upp)värdera... landsbygden. Denna strävan säger oss något viktigt om hur de boende på landsbygden uppfattar sin situation och sitt värde idag.

Det lokala utvecklingsarbetet har uppmärksammat i de senaste demokratiska och regionalpolitiska propositionerna. Det börjar också ta form som ett forskningsfält. Trots detta upplever många lokala grupper en fortsatt stark känsla av "osynlighet".

Ytterst kan bygdeutvecklingsarbetet ses som ett led i landsbygdens överlevnadskamp, med syfte att upprätthålla framtidstro, gemenskap, utbildning, service, föreningsliv, företagande, arbetstillfällen och så vidare i bygderna. Det relationsskapande arbete som eldsjälarna ägnar sig åt för att synliggöra landsbygdens problematik samt för att skapa legitimitet för sin sak har här tolkats som en viktig del i denna överlevnadskamp. Genom eldsjälsarbetet skapas kontakter och nätverk, både inom och utanför Sverige. Det lokala utvecklingsarbetet bedrivs med "lokala" syften men är per definition inte "lokalt" utan formas genom ett utbyte mellan lokalsamhället och omvärlden. Eldsjälarna som beskrivs i texten agerar som en slags gränsöverskridare och förmedlare av nya idéer och impulser. De kontakter de tar/får är viktiga för att föra utvecklingsarbetet vidare.

Det regelbundna resandet mellan bygden och världen utanför lokalsamhället fungerar som inspiration och påfyllnad för dem själva, men erfarenheterna kan också upplevas som problematiska att förmedla innebörden av vid återkomsten till bygden och utvecklingsarbetets vardag.

Av utrymmesskäl (och för att vara relevant i sammanhanget) har kapitlet fokuserat mer på eldsjälares utåtriktade arbete, utanför lokalsamhället, mindre på det dagliga praktiska arbetet som ändå utgör större delen av den vardag eldsjälen verkar i. Eldsjälsarbetet är mångtydigt och komplext, det handlar om att mobilisera, organisera, bevara, skapa, förändra, utveckla, nätverka, synliggöra... för bygdens bästa. Men att bli/vara eldsjäl är också ett sätt att skapa sig en egen identitet.

Eldsjälares arbetssätt och metoder för bygdeutveckling, inte minst det utåtriktade arbetet, har inte studerats i särskilt hög grad. Forskningen saknar kunskap om hur vanligt respektive ovanligt de beskrivna eldsjälarnas agerande är. Min egen erfarenhet är att bygdeutvecklingsarbetet innehåller många inslag av internationella kontakter, möten och erfarenhetsutbyten. Att synliggöra den kunskap som har skapats och skapas i eldsjäls- och bygdeutvecklingsarbetet ser jag som en väsentlig uppgift, där forskningen kan vara delaktig. Genom att undersöka det lokala utvecklingsarbetet närmare tror jag att vi kan lära oss mer om hur det är att vara landsbygdsboende i Sverige idag, vilka svårigheter men också glädjeämnen det kan innebära. Att studera och därmed synliggöra lokala synsätt i förhållande till kommunala, regionala och nationella, kan förhoppningsvis leda till en kunskap som underlättar för förståelse och handling när olika strukturer och/eller system möts. Här finns en framtida forskningsuppgift (kunskapsprocess) som kanske kan utgöra en bro mellan praktik, forskning och beslutsfattande, och bli en viktig pusselbit i det synliggörande som både praktiker och forskare talar om i samband med lokalt utvecklingsarbete.

Slutligen: Det är min övertygelse att en långsiktigt uthållig landsbygdsutvecklingspolitik har mycket att hämta från det lokala utvecklingsarbetet på landsbygden.

Litteratur

- Berglund AK (1998) *Lokala utvecklingsgrupper på landsbygden: analys av några lokala utvecklingsgrupper i termer av platsrelaterad gemenskap, platsrelaterad social rörelse och systemintegrerad lokal organisation*. Uppsala universitet: Kulturgeografiska institutionen.
- Bull M (1991) *Kvinnor utvecklar glesbygden – en sociologisk studie av kvinnors utvecklingsprojekt i byarna Los, Vrångö och Apua*. Glesbygdsverkets skriftserie 1991:1. Östersund: Glesbygdsverket.

- Bull M (1993) *Att leda förändringsarbete i glesbygd – en sociologisk studie av kvinnliga eldsjälur i Norrbotten och på Gotland*. Glesbygdsverkets skriftserie 1993:2. Östersund: Glesbygdsverket.
- Bull M (2000) *Lokalt utvecklingsarbete och småskaliga entreprenörer – en strategisk allians i framtidsorienterade förändringsprocesser?* Rapport 4 från regionalpolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes.
- Ceccato V, Persson LO & Westholm E (2000) *Forskning om och för landsbygds- och glesbygdsutveckling. Kunskapsöversikt år 2000*. Stockholm: Nordregio.
- Emma Advice (2002) *Processer i den lokala utvecklingen. En förstudie på uppdrag av Norrbottens Kooperativa Utvecklingscentra*. Finns att hämta via följande hemsida: www.emmaadvice.se
- Forsberg A & Westlund H (1999) *Insatser för landsbygdsutveckling i Jämtlands län, 1996-98, en utvärderingsrapport*. Working paper No.1999:15. Östersund:SIR.
- Forsberg A (2001) ”vLokala utvecklingsgrupper och jobbskapande” (kapitel 6), ”Lokalt utvecklingsarbete på landsbygden” (kapitel 7) i Westlund H (red) *Social ekonomi i Sverige*. Stockholm: Fritzes.
- Forsberg A, Höckertin C & Westlund H (2001) *Socialt kapital och lokal utveckling: en fallstudie av två landsbygdskommuner*. Arbetslivsrapport 2001:15. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Forsberg A, Höckertin C & Westlund H (2002) *Socialt kapital i lokalt utvecklingsarbete*. Arbetsliv i omvandling 2002:8. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Frånberg GM (1994) *Kvinnliga eldsjälur i glesbygd*. Östersund: Glesbygdsverket.
- Herlitz U (1998) *Bygderörelsen i Sverige*. SIR, Working Paper No 11. Östersund: SIR.
- Herlitz U (1999) ”Bygdens organisering” SOU 1999:84. *Civilsamhället*. Stockholm: Fritzes.
- Herlitz U (2000) *Platsideologi. Bygderörelsen och demokratiska perspektiv i det post-industriella samhället*. Rapport 119:2000. Östersund: SIR.
- Olsson J & Forsberg A (1997) *Byapolitik – en utvärdering av ett antal samarbetsmodeller och dialogformer mellan kommuner och lokala utvecklingsgrupper inom ramen för projektet Byapolitiken*. Örebro: Novemus.
- Rönblom M (1996) *Kvinnors organisering i glesbygd – resurs eller utmaning? Med periferin i centrum*. Östersund: Glesbygdsverket.
- SOU 2000:87, *Regionalpolitiska utredningens slutbetänkande*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2003:39, *Mot en ny landsbygdsolitik*. Betänkande från utredningen om Glesbygdsverket. Stockholm: Fritzes.
- Stenström-Jönsson, UB (1995) *Lokalt utvecklingsarbete är att skapa – om kvinnor som samhällsentreprenörer i glesbygd*. Rapport 1995:31. Östersund: Mitthögskolan.